

УДК 331.01:331.6

О.В. Абашина, доц., канд. екон. наук*Кіровоградський національний технічний університет*

Молодь як суб'єкт економічної зайнятості

У статті приведені результати дослідження молоді, як суб'єкта економічної зайнятості. Встановлено, що молодь є частиною загальних трудових ресурсів суспільства з притаманними їй рисами і має ряд особливостей і певну специфіку.

молодь, суб'єкт економічної зайнятості, вікові межі, риси молоді, особливості, зайнятість

Серед основних соціально-економічних проблем, які стоять сьогодні перед Україною, однією із найактуальніших є проблема забезпечення повної і продуктивної зайнятості економічно активного населення. Особливо гостро ця проблема стосується молоді – тієї частки економічно активного населення, яке тільки-но розпочинає свою трудову діяльність. Неефективне включення молоді в економічну сферу гальмує забезпечення сталого розвитку України, передбачене законодавством. Інтеграції молоді в економіку регіону присвячена і наукова тематика Кіровоградського національного технічного університету МОН України, зокрема тема “Підвищення рівня зайнятості молоді в регіоні” (ДР № 0104U005814). Оскільки дану проблему без вивчення молоді як суб'єкта економічної зайнятості ефективно вирішити не можливо, тема статті є актуальною.

В Україні і Росії цій проблемі наукові дослідження присвячував ряд науковців. Так, В.В. Онікієнко, Я.В. Кружельницька, Е.М. Лібанова, М.І. Хмелярчук та ін. розробляють проблеми зайнятості молоді і соціально-економічний механізм захисту молоді від безробіття. Адаптаційні процеси в молодіжній сфері досліджує Н.А. Свиридов, а економічну активність молоді - І.Л. Демченко. Проблеми становлення ринку праці молоді розробляють О.В. Ягірська, О.А. Морозова, О.С. Лаврук, В. Пухлій, Г.М. Мкртчян, І.М. Чистяков, В.І. Шкаредний, Л. Колешня. Соціально-політичні цінності та життєві орієнтації студентської молоді досліджують В.В. Лутаєв і А.С. Циганчук. О.О. Юшкевич розглядає молодь як соціально-економічну категорію. В той же час молодь як суб'єкт економічної зайнятості комплексно не досліджується.

Метою даної роботи є розкриття характеристик молоді як суб'єкта економічної зайнятості.

Поняття "молодь" в різних галузях науки (філософії, соціології, економіці, політології, педагогіці, психології) трактується досить різноманітно. Узагальнений варіант тлумачення цього терміну, запропонований в енциклопедичних виданнях, також не є універсальним. Молодь – це окрема соціально-демографічна група, яка вирізняється за сукупністю вікових характеристик, особливостей соціального становища та обумовлених тим і іншим соціально-психологічних якостей, що визначаються суспільним ладом, культурою, закономірностями соціалізації, вихованням в умовах певного суспільства [1, с.749].

Найбільш важливим родовизначальним критерієм, який дає змогу виділити молодь як окрему соціально-економічну групу людей, є вік. Необхідні фізичні та інтелектуальні здібності залежать від віку людини. В ранній та зрілий періоди життя людини вони формуються та примножуються, а в старості втрачаються. Вік виступає свого роду критерієм, що, по-перше, дозволяє виділити з усього населення трудові ресурси, а, по-друге, з трудових ресурсів – їх певні вікові категорії, які мають свої

особливості в процесі формування та використання робочої сили. Такий висновок, зокрема, підтверджують дані, які отримали російські соціологи. Вони свідчать, що промисловий робітник досягає максимальної ефективності праці до 45 років; серед 30-річних порушників дисципліни в два рази більше, ніж серед 40-річних; брак в групі 25-30-річних допускає кожний десятий, а в групі 40-45-річних – практично ніхто [1, с.42].

При дослідженні соціально-економічної категорії „молодь” важливе значення має визначення вікового цензу. Він на сьогодні достатньо строго не встановлений. О.О. Юшкевич дає наступне визначення предмета досліджень: „Молодь як соціально-економічна категорія – це частка населення з рухливими віковими межами, діапазон між якими збільшується або зменшується у залежності від рівня залучення молоді до продуктивної зайнятості” [2, с.116]. За даними ООН, ЮНЕСКО представниками цієї соціальної групи вважають молодих юнаків та дівчат віком від 17 до 25 років. Соціологи США період молодості визначають від 12 до 24 років. Молодь поділяють на „юнацтво” (12-18 років) і „молодих дорослих” (19-24 роки). Крім того ООН визначає молодь, як „період між закінченням дитинства і початком трудової діяльності”. Вчені різних країн відмічають, що у 70-80-і рр. минулого століття завдяки акселерації та ускладненню процесу соціалізації, вікові межі молоді розширилися. Нижня межа знаходиться між 14 і 16 роками, а верхня – між 25 і 30 роками. В окремих країнах вона досягає 35 років. Відомі вчені І. Кон, В. Борез вважають, що вікові межі складають 16-30 років. Реальні соціальні процеси, які відбуваються в суспільстві, піднімають верхню межу молодості до 35 років. У найбільш повному статистичному збірнику, підготовленому у колишньому Радянському Союзі в 1980 р., до молоді були віднесені особи віком 16-30 років. Аналогічний збірник, підготовлений у 1991 році в Українському науково-дослідному інституті проблем молоді, містить матеріали, в яких верхньою межею вікової групи „молодь” є 29 років. У визначенні вікових меж молоді, особливо верхньої, закладають різні критерії, інколи досить умовні – економічна незалежність, можливість самим розпоряджатись власним майном, приймати самостійні рішення з усіх питань свого життя, наявність власного житла. Згідно Закону України від 1993 р. „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” до соціальної групи „молодь” відносять громадян України віком від 15 до 28 років. Пізніше вікові межі визначення молоді законодавчо були змінені віком від 14 до 28 років. Вікова межа молоді 14-28 років науково не обґрунтовувалась. Різні дослідники, які займаються проблемами молоді, наводять дані з точки зору своїх бачень об'єкта, який вивчається. Наприклад, статистики раніше схильні були цей період молодості відзначати у межах 16-29 років. В демографії цей показник приймають таким же, оскільки даний віковий проміжок для жінок є найбільш репродуктивним. Історики відносять до молоді осіб, які володіють виборчим правом, але не досягли 30-ти років. Біологи вважають, що після 25 років молоді особи виходять за межі молодіжного віку [2, с.114]. На думку японського спеціаліста у галузі психології здоров'я людини М. Сакамото-Моміями цей показник складає 15-24 роки [2, с.114]. Більшість вчених СНД до молоді відносять осіб віком 16-30 років [3, с.47].

Верхня вікова межа, не дивлячись на її умовність, передбачає такий вік, у якому молода людина стає економічно незалежною, спроможною створювати будь-які матеріальні та духовні цінності. Верхня межа молоді (28 років) обумовлена періодом закінчення навчання, отримання професії, тобто завершенням підготовки до продуктивної праці у народному господарстві. М.Ф. Головатий відмічає, що з часом вікові межі молоді, в тому числі і в Україні, доведеться переглядати і визначати з урахуванням нових соціально-економічних, політичних та інших умов формування і становлення української державності [4, с.40]. На думку О.О. Юшкевича верхню вікову межу необхідно збільшити порівняно з 28 роками [2, с. 115]. До такого ж висновку

приходить і Ю.Зубок стосовно молодіжного середовища в Росії. Він відмічає: „Більшість молодих росіян живе на грані бідності або за межею бідності, що обумовлює пролонгацію їх соціальної транзиції і міцну залежність від батьків, від суспільства та держави. Подолання економічної і соціальної маргіальності стає можливим лише за досягненням верхньої межі молодіжного віку” [5, с.197]. Виходячи з аналогічних умов, які стосовно молоді склалися і в Україні, з 2004 р. верхня вікова межа соціальної групи „молодь” встановлена на рівні 35 років. Однак вона чітко не обґрунтована і входить в протиріччя з тривалістю життя людини в Україні та її пенсійним віком. Тож, в економічних дослідженнях нині верхню вікову межу молоді необхідно уточняти, виходячи з соціально-економічних умов.

Що стосується нижньої вікової межі соціально-економічної категорії “молодь”, то вона викликає менше суперечностей. Однак в економічній літературі вона майже не досліджувалась, тому на сьогодні важливим є обґрунтування нижньої вікової межі молоді в контексті її економічної поведінки. Приблизно з 14 років молода особа починає усвідомлювати власні соціальні права, місце в суспільстві та своє призначення. З 15 років розпочинається період пошуку, коли молода людина починає замислюватись над тим – ким бути, яку професію, спеціальність обрати, де реалізувати свої здібності. Умови формування молодого покоління змушують багатьох 15-річних займатись трудовою діяльністю заради власного матеріального забезпечення. Економічна активність вікової групи молоді 15-24 років у 2006 році складала 13,8%, рівень зайнятості – 35,1%, а рівень безробіття – 14,1% [6, с.360]. Тому 15 років доцільно рахувати нижньою віковою межею молоді.

Верхня вікова межа молоді в даних умовах повинна визначатись в основному професійним становленням, створенням продуктивної сім’ї, репродуктивним фактором та відтворенням освітнього рівня.

Професійне становлення здійснюється в основному у трьох напрямках – отримання робітничої професії, вищої освіти та наукового ступеня. При отриманні робітничої професії молодь здебільшого закінчує професійно-технічні училища у віці до 19 років. Після цього півтора-два роки знаходиться на службі в Збройних Силах України, а потім розпочинає працевлаштування, здійснюючи достатньо складні процеси на цьому шляху, які в сучасних умовах можуть тривати біля трьох років. Таким чином, десь у 24 роки молода людина знаходить місце роботи, яке її задовольняє. Для того, щоб оволодіти на достатньому рівні професією, необхідно пропрацювати не менше 5 років, що відповідає віку 29 років. Якщо молода людина вирішила отримати вищу освіту, то це буде досягнуто у 22 роки. Служба у Збройних Силах займає один рік, другий рік буде витрачено на пошук роботи. Після отримання п’ятирічного стажу роботи молодій людині виповнюється 29 років.

При здобутті наукового ступеня після закінчення вищого навчального закладу молодь навчається рік в магістратурі, потім три роки в аспірантурі. Оскільки з другого року навчання в аспірантурі здійснюється реальна наукова робота, то два роки стажу при навчанні в аспірантурі і три роки після її закінчення будуть дорівнювати п’яти рокам стажу роботи. Тому і в даному випадку професійне становлення відповідає 29 рокам.

Молодь посідає важливе місце у відтворенні населення [7]. Вона створює продуктивні сім’ї. У вікових групах 15-19, 20-24, 25-29 років існують більш сприятливі демографічні умови створення сім’ї, оскільки на 1000 жінок припадає дещо більше 1000 чоловіків. У віковій групі 30-34 років чисельність чоловіків зменшується, виникає кількісна невідповідність між чоловіками і жінками, яка поглиблюється до кінця вікового ряду. Отож, «шлюбний ринок» має нормальні умови для створення продуктивних сімей до 29 років.

Дітей народжують в основному молоді жінки. Максимум народжуваності дітей припадає на вікову групу жінок 20-24 роки, однак цей показник ще є високим до 29 років, у віковій групі 30-34 роки він – незначний. Важливим також є своєрідний освітній цикл, який триває від освіти батьків до початку освіти дітей. Батьки отримують освіту, здобувають професію, входять до шлюбу, народжують і виховують першу дитину. У шестирічному віці дитина сама розпочинає навчання. Враховуючи, що середній вік наречених в Україні, які беруть вперше шлюб, складає 22 роки, а народження дитини частіше всього відбувається через один рік після шлюбу, то дитині шість років виповнюється в 29-річному віці матері.

Проведений аналіз дає змогу зробити висновок, що в сучасних соціально-економічних умовах України слід рахувати вікові межі молоді від 15 до 29 років. Увага, приділена саме такому осередку молодих людей, дасть найбільші зрушення у суспільстві.

Окрім вікових особливостей, молодь як економічна категорія, має інші специфічні для цієї групи населення характеристики. Слід відмітити, що у вчених, які займаються молодіжною проблематикою, не встановилось єдиного підходу щодо визначення молоді як соціально-економічної категорії. Разом з тим аналіз різноманітних підходів та визначень молоді дає змогу виявити найбільш важливі її риси. В. В. Онікієнко, Я. В. Кружельницька, Е.М. Лібанова виділяють молодь як „найбільш динамічну соціальну групу і порівнюють її з барометром „соціальної погоди” в суспільстві”. Вони вважають, що молодь відрізняється нестабільністю та примхливістю, внутрішньою неоднорідністю. Є. Сметанін в молоді вбачає групу людей з високим ступенем адаптації, яка відзначається активністю і є найбільш винахідливою у прагненні знайти себе в нових умовах. С.І. Пирожков вважає, що молодь в суспільстві виступає у двох основних формах: як елемент природного відтворення і як соціальна сила, яка здатна забезпечити складний процес прогресивного розвитку суспільства. І.В. Франюк та Н.В. Анішина рахують, що від стану та динаміки молодіжного сектора значною мірою залежить кон'юнктура ринку праці [2]. О.О. Яременко вбачає в молоді активний суб'єкт людського розвитку, фактор поступового розвитку поколінь, забезпечення їх спадкоємності [3, с.25, 29].

Застосувавши методологію системного аналізу до розгляду основних теорій молоді, що сформувалися в різнопрофільних наукових дослідженнях, М.І. Хмелярчук дає наступне визначення молоді: „...молодь – це специфічна соціально-демографічна група суспільства, якій притаманні специфічні риси й потреби демовідтворювальної, мотиваційної, адаптивної до соціальних ризиків і мобільної в залежності від суспільних умов поведінки, і яка переживає період становлення зрілості (фізичної, соціальної, духовної), здобуття економічної свободи, входження й адаптації до світу дорослих” [8, с.9].

Для поглибленого вивчення предмета досліджень розглянемо детальніше основні риси молоді, які обумовлені фізіологічними і соціальними процесами.

До 18 років практично завершується формування основних психофізичних особливостей людини, а до 24 років завершуються процеси розвитку людського організму і формується соціальний статус особи. В умовах України до цього віку передбачається здобуття освіти та певного фаху, проходження обов'язкової військової служби і набуття певного трудового та життєвого досвіду. Більшість вчених, до яких можна віднести Є.В. Касімовського, М.Х. Тітму та інших, життя молодої людини поділяють на три періоди: перший 16-19 років; другий – 20-24 роки; третій 25-29 років [2]. Вони характеризуються наступними особливостями:

- здобуття середньої, загальної та спеціальної освіти, початок трудової діяльності, залучення до багатьох сфер суспільного життя;

- завершення навчання за обраною спеціальністю, працевлаштування та початок самостійного трудового і сімейного життя;
- участь у трудовій діяльності, зацікавленість у перспективності праці, дотримання певних позицій та розв'язання питань сімейно-побутового влаштування.

В той же час М.П. Перепилиця приводить іншу характеристику даних періодів життя молодих людей:

- ким бути, якою людиною бути, яку професію, спеціальність обрати, де реалізувати свої здібності (період пошуку);
- інтеграція в суспільство (початок трудової біографії в будь-якій сфері);
- інтенсивна творча праця, завершення соціалізації та становлення (обрано фах, здобуто освіту, набуто професійних навичок, створено сім'ю, придбано житло) [9, с.13-14].

З розглянутого витікає, що молодь як специфічна соціально-демографічна група суспільства визначається за віковими категоріями, за місцем, яке вона посідає в соціальній структурі суспільства, та за особливостями соціального становлення і розвитку. Це в сукупності відрізняє молодь від інших вікових соціальних груп суспільства і надає їй змогу об'єктивно посісти своєрідне місце і бути задіяною в усіх сферах та видах життєдіяльності.

Слід особливо відмітити таку відмінну рису молоді від інших соціальних груп населення, як проміжний стан. Молодь як певна соціальна група суспільства не є відособленою від нього стабільною групою, в якій кожен її член зберігає родовизначальні риси тривалий час або впродовж всього періоду свого існування. Кожен член суспільства вступає в цю соціально-економічну групу населення і через певний час залишає її, однак вже в іншій якості, збагатившись певними якісними характеристиками: професійною освітою, сімейним становищем, сформованою соціально-економічною та політичною свідомістю тощо.

Аналіз життєдіяльності молоді дозволяє виділити ряд важливих соціально-економічних функцій, які ця соціальна група населення виконує в суспільстві та які забезпечують відтворення народонаселення, соціуму та трудового потенціалу:

- освітньо-професійна. Саме на етапі своєї молодості люди завершують загальну освіту, обирають професію, здійснюють первинну професійну підготовку в навчальних закладах або на робочому місці;
- інтеграційна, яка забезпечує інтеграцію молоді в трудову та соціальну діяльність, тобто отримання першої роботи, виконання певних соціальних функцій;
- соціодемографічна, яка пов'язана з формуванням сім'ї та забезпеченням демографічного відтворення населення;
- функція соціалізації, вона забезпечує завершення соціалізації і періоду становлення особи та здобуття певного соціального статусу.

Молодь як група людей, об'єднаних за певними ознаками, має і свою внутрішню структуру, своєрідні відмінності. Не дивлячись на спільність багатьох характеристик, легко встановлюємо різницю в питаннях розвитку працюючої сільської молоді і тієї, що навчається. Це дає змогу визначити окремі категорії всередині кожної з цих груп. Існує значна різниця між сільською та міською молоддю за рівнем освіти, кваліфікації, умовами праці, проживанням та ін. Можна помітити і інші розмежування, враховуючи специфічні особливості, інтереси і потреби кожної із зазначених груп. В залежності від сфери діяльності молодь можна структурувати за дев'ятьма основними групами.

На рис. 1 представлена структура молоді з точки зору економічної активності та зайнятості.

До економічно активного населення, згідно міжнародної статистики праці, відносяться зайняті та безробітні. Це стосується і молоді. Слід відмітити, що в сучасних умовах в Україні вся зайнята молодь може бути розділена на дві групи: зайняті у

формальній економіці та зайняті у тіньовій економіці, що є досить поширеним явищем. Дослідники відмічають, що тіньова зайнятість молоді здебільшого здійснюється у формах перепродування товарів, випадкових заробітків у приватних осіб, „економічного туризму”, обміну валют та репетиторства [10, с.96].

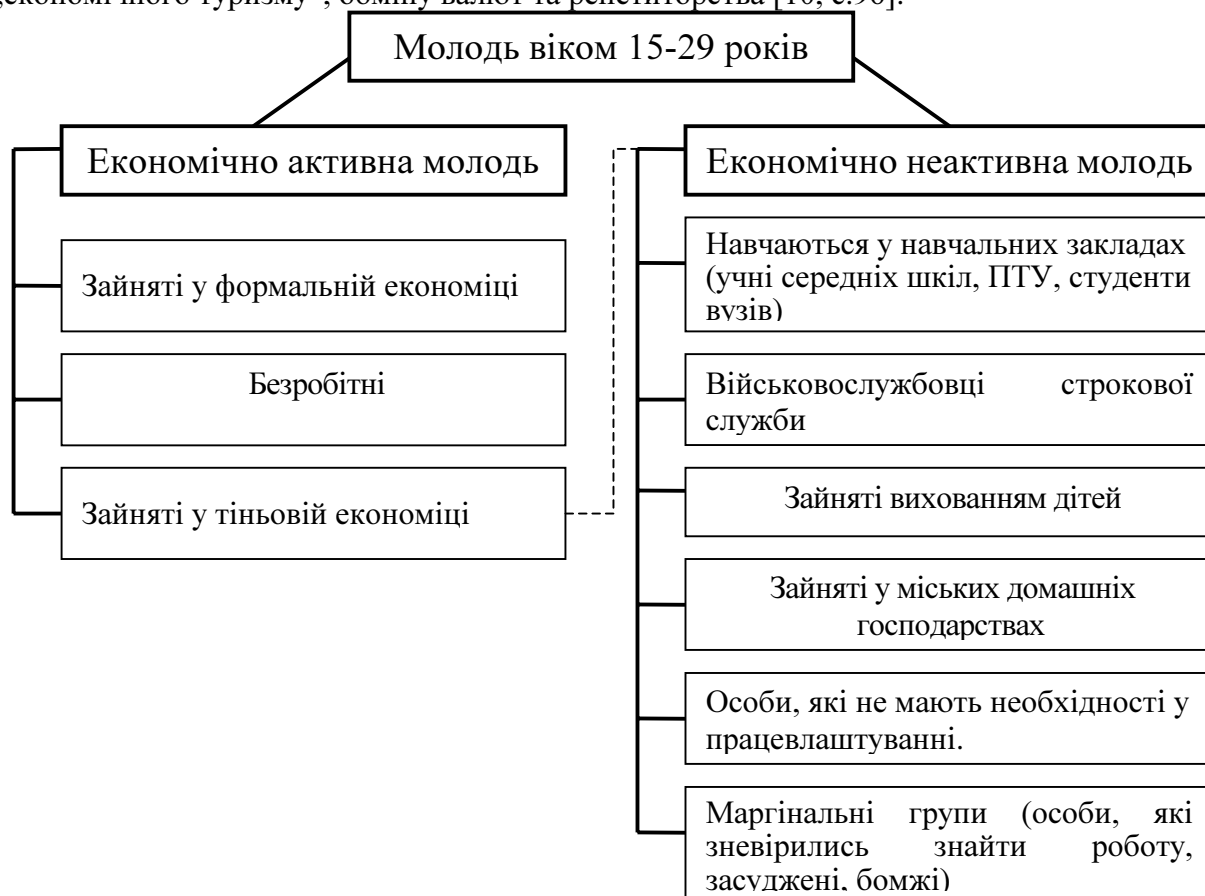

Рисунок 1 – Структура молоді за сферами діяльності та її зв'язок з економічно активною молоддю

Розглядаючи структуру молоді за видами діяльності, слід акцентувати увагу на певних її особливостях. Ця категорія людей здійснює вибір професії і сфери реалізації своїх здібностей, інтеграцію в суспільство та завершує соціалізацію і становлення. Величезна частка даної категорії населення не приймає участі у трудовій діяльності, а навчається в системі освіти (учні середніх шкіл, професійно-технічних училищ, студенти вищих навчальних закладів). Служба у Збройних Силах країни практично повністю забезпечується представниками цієї соціальної групи населення. На дану соціальну групу практично повністю покладені функції відтворення населення. Кожний представник даної соціальної групи поєднує одночасно кілька видів діяльності – навчання, створення сім'ї, виховання дітей, соціально-політична робота. Велика частка даної категорії громадян, що не входять до складу економічно активного населення, реалізує дуже важливі функції для суспільства. Тому серед молоді частка економічно неактивного населення значно більше, порівняно з іншими віковими групами. Це обумовлено тими функціями, які виконує молодь. У структурі економічно неактивної молоді виокремлюються значні групи осіб, які навчаються, які проходять військову строкову службу та які зайняті вихованням дітей. Інші три групи економічно неактивного населення присутні не тільки у структурі молоді, але й в інших вікових групах населення.

Питанням використання економічно неактивної частини населення в сучасних умовах в розвинутих країнах починає приділятися значна увага. Наприклад, в роботі

Гельмута Зайгера сказано: „В „активному суспільстві громадян” поняття праці охоплює не тільки класичну найману працю, але й діяльність задля загального блага спільноти” [11, с. 45]. В розвинутих країнах існує тенденція переходу від повного до неповного робочого дня і посилення ролі громадської праці. З цього приводу в умовах переходу П. Гроттіан вказує: „Ми виступаємо за те, щоби остаточно поставити на молоде покоління – побудувати з молоддю нове суспільство праці – це дало би більше шансів на майбутнє, полегшило би адаптацію до моделей самостійного життя та праці в нових умовах” [12, с.42].

Таким чином, економічно неактивне населення можна представити шістьма групами молоді. Три групи виконують суспільно необхідну роботу – навчаються у навчальних закладах, відбувають строкову службу у Збройних Силах, виховують дітей. Три інші групи молоді мають обмежені стосунки з суспільством – це зайняті у міських домашніх господарствах, особи, які не мають необхідності у працевлаштуванні, та маргінальні групи. Покращити використання трудових ресурсів молоді можливо особливо за рахунок значного зменшення чисельності зайнятих у міських домашніх господарствах, кількості правопорушень та підвищення рівня зайнятості молоді.

Отже, молодь, як суб’єкт економічно зайнятості, з одного боку, є частиною загальних трудових ресурсів суспільства з притаманними їй рисами, з іншого боку, вона має ряд особливостей і певну специфіку.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у тому, що, виходячи з проведеного аналізу, можна виділити і розкрити специфічні характерні риси, притаманні молоді як суб’єкту ринку праці. Це дозволить більш ефективно впливати на ринкові процеси з метою покращення адаптації молоді в економічній сфері.

Список літератури

1. Забельский М.Г. Экономика и социология труда. – М.: "Catallaxy, при участии ЗАО "КноРус", 1998. – 208 с.
2. Юшкевич О.О. Молодь як соціально–економічна категорія // Вісник ЖІТІ. Економічні науки. - 2000. – №6. – С. 113–116.
3. Яременко О.О. Молодь у стратегії людського розвитку України // Вивчення молоді на сучасному етапі: питання методології і методики. – К.: А.Л.Д., 1996. – 232 с.
4. Головатий М.Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення. – К.: Наук. думка. – 1993. – 236 с.
5. Зубок Ю.А. Молодёжь между интеграцией и исключением: социально–экономический аспект // Социально–гуманитарные знания. – 2000. – №7. – С. 183–198.
6. Статистичний щорічник України за 2006 р. / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2007. – 551 с.
7. Голубєва І.Є. Молодь у відтворенні населення: теоретико-методологічні підходи дослідження // Економіка АПК. – 2005. – №7. – С. 140–145.
8. Хмелярчук М.І. Зайнятість і соціальний захист молоді: Автореф. дис. ... к-та еконм. наук: 08.09.01/ Ін-т регіон. досл. – Львів, 2002. – 26 с.
9. Перепелиця М.П. Державна молодіжна політика в Україні (регіональні аспекти). – К.: Український інститут соціальних досліджень, Український центр політичного менеджменту, 2001. – 242 с.
10. Буда Т. Й. Вторинна зайнятість молоді // Регіональна економіка. – 1998. – №3. – С. 96–97.
11. Зайгер Х. Про майбутнє поняття праці // Deutschland. – 1999. – №6. – С. 44–45.
12. Гроттіан П. Майбутнє праці: нові концепції праці завтрашнього дня // Deutschland, 1999. – №6. – С. 40–43.

В статтю приведені результати дослідження молоді як суб’єкта економічної зайнятості. Установлено, що молодь являється частиною загальних трудових ресурсів суспільства з присущими їй рисами, має ряд особливостей і певну специфіку.

In the article the resulted results of research of young people, as subekta of economic employment. It is set that young people are part of shareable labour resources of society with inherent it lines and has a row of features and certain specific.